

Liza Ferschtman

21 oktober 2021

AL 40 JAAR EEN KUNST OP ZICH

MUZIEK
LITERATUUR
TONEEL
BEELDDE KUNST

KUNST AAN DE DIJK KORTENHOEF

Selectie uit 'Sei Solo a Violino senza Basso accompagnato'

Sonate nr. 1 in g-klein, BWV 1001

- Adagio
- Fuga
- Siciliana
- Presto

Sonate nr. 2 in a-klein, BWV 1003

- Grave
- Fuga
- Andante
- Allegro

Partita nr. 2 in d-klein, BWV 1004

- Allemande
- Corrente
- Sarabande
- Gigue
- Chaconne

Liza Ferschtman zoekt de Heilige Graal

Het is niet de eerste keer dat violiste Liza Ferschtman de dialoog aangaat met J.S. Bach, in wiens ogen de mens geschapen was naar Gods evenbeeld. Niet voor niets ondertekende hij zijn composities met Soli Deo Gloria ('alleen aan God de eer'),

dus wie zich serieus verdiept in de goddelijke muziek van Bach stijgt al per definitie samen met hem op naar het hogere en diepere, om in klanken te communiceren met de schepper van 'al wat is'. Volgens Goethe klinkt de muziek van Bach 'als wenn die ewige Harmonie sich mit sichselbst unterhielte.'

Ferschtman speelt al sinds haar vijftiende delen uit Bachs 6 Sonates & Partita's voor viool solo, BWV 1001-1016, en deze muziek, die door veel violisten wordt omschreven als de bijbel voor de viool, blijft haar bezighouden en intrigeren. Levenslang. Ferschtman: 'Zelfs al word ik honderd, dan nog heb ik alle geheimen ervan niet ontraadseld.'

De Chaconne van Bach uit de 2e Partita in d, BWV 1004, het hoogtepunt van de hele cyclus, is volgens de violiste het stuk dat ze het vaakst gespeeld heeft. Ze raakt op Bach nooit op uitgekeken, want hoe langer ze ermee bezig is, hoe meer details haar opvallen:

'Ik snap ook de structuur steeds beter en begin de grotere verbanden te zien. Het is een ontdekkingsreis waar nooit een einde aan komt. Ik krijg meer overzicht en daardoor kan ik Bach nu veel vrijer spelen.'

Het spelen van Bachs Sonates & Partita's zou je kunnen vergelijken met het beklimmen van de Mount Everest, of beter nog van de Olympus, volgens Homerus het 'huis van de goden'.

Iedereen weet dat Bach een uitstekende organist, klavierspeler en klavecijnist was, maar dat hij ook heel goed viool kon spelen is minder bekend. Sterker nog, voor een van zijn eerste baantjes werd de 17-jarige Bach in 1703 benoemd tot violist in het orkest van de hertog van Weimar, waar hij enkele maanden bleef en veel muzikale ervaring opdeed.

Hij ontmoette er musici als de vioolvirtuoos Johann Paul von Westhoff, die door zijn tijdgenoten even hoog werd aangeslagen als de Boheemse vioolvirtuoos Heinrich Biber, wiens schitterende Ciacona voor viool solo nog altijd repertoire houdt. Von Westhoff had o.a. zes Partita's voor viool solo op zijn naam had staan, die in 1696 in Dresden waren gepubliceerd.

Ongetwijfeld heeft deze muziek Bach geïnspireerd bij het schrijven van zijn eigen vioolcyclus. De overeenkomst tussen Von Westhoffs originele 'Imitatione delle Campane' uit zijn 3e Sonate in d klein voor viool solo en het hoogtepunt uit Bachs Chaconne lijkt onmiskenbaar. In elk geval begon Bach in 1703 met het componeren van zijn 6 Sonates & Partita's, die hij pas in 1720 zou voltooien.

In hoeverre Bach zelf de eerste uitvoering van deze werken op zich nam, of ze liet spelen door de uitstekende violisten die hij aan de hoven van Weimar, Dresden en Köthen had leren kennen - waaronder Johann Georg Pisendel, Jean-Baptiste Volumier en Joseph Spiess - is niet bekend. Maar dat Bach als violist zeker in staat moet zijn geweest om zijn vioolcyclus te spelen, weten we van zijn zoon Carl Philipp Emanuel, die aan de eerste Bach-biograaf Forkel vertelde hoe goed zijn vader altijd viool had gespeeld: 'In zijn jeugd, en tot het naderen van de ouderdom, bespeelde hij de viool netjes en indringend, en daarmee hield hij het orkest beter op orde dan hij had kunnen doen met het klavecimbel. Hij begreep tot in de perfectie de mogelijkheden van alle snaarinstrumenten, zoals blijkt uit zijn solowerken voor viool en voor cello zonder bas. Een van de grootste violisten vertelde me ooit dat hij geen betere leerschool kende om een goede violist te worden, en dat hij iedereen die graag viool wilde leren spelen niets beters kon aanraden dan de genoemde vioolsolo's zonder bas.'

En zo weerspiegelen de 6 Sonates & Partita's Bachs vaardigheid als violist en componist. Alleen iemand die zelf als uitvoerder bij de viool betrokken was, kon de mogelijkheden en beperkingen van het instrument zó goed kennen. De werken demonstreren een niveau van technisch en muzikaal meesterschap dat zowel eerdere als latere componisten nooit hebben geëvenaard.

Foto: Marco Borggreve

De stukken behoren nog steeds tot de mooiste werken van de vioolliteratuur, dankzij hun muzikale verscheidenheid en duizelingwekkende reikwijdte, die alles omvat, van dicht bewerkt contrapunt tot elegante hoofse dansen, gecomponeerd in een stijl die wordt gekenmerkt door ritmische en melodische vondsten die worden onderscheidend door complexe harmonische wendingen.

Het is alsof Bach in deze kosmische solowerken hemel en aarde, met soms een klein uitstapje naar de hel, heeft weten te verzoenen. De specialisten van de authentieke muziekpraktijk hebben Bachs vioolcyclus tot in de kleinste details bestudeerd en van streken, accenten en vingerzettingen voorzien, wat eigenlijk niet in de geest van Bach is, want die liet nu juist met opzet bijna alle aanwijzingen weg om de uitvoerder zo vrij mogelijk te laten zijn.

De Duitse musicologe Helga Thoene kwam met de theorie dat de Chaconne vol koraal-citaten staat, wat erop zou kunnen duiden dat het stuk inderdaad geschreven is als een tombeau voor Bachs eerste vrouw Maria Barbara. Met haar kreeg hij zeven kinderen, maar in 1720 overleed ze volkomen onverwacht terwijl de altijd zo honkvaste Bach zijn vorst Prins Leopold von Anhalt-Köthen vergezelde op een reisje naar het kuuroord Carlsbad. Hij moet er kapot van zijn geweest. Dat verdriet is hoorbaar in de Chaconne.

En dan zijn de 6 Sonates & Partita's met hun bijzondere getalsverhoudingen en structurele verbindingen ook nog eens voer voor numerologen en kabbalisten. Ga er maar aanstaan, in hoeverre moet je als violiste van nu al die theorieën tot je nemen om recht te doen aan deze muziek van Bach?

Liza Ferschtman is ook in theoretisch opzicht nieuwsgierig genoeg om in de literatuur te duiken, dus het zou goed kunnen dat ze zich in al deze zaken grondig heeft verdiept. Maar was het niet Schopenhauer die schreef: 'De componist openbaart het diepste wezen van de wereld en spreekt de diepste wijsheid uit in een taal die zijn rede niet kan verstaan.' In het verlengde daarvan heeft ook een violist méér nodig dan theoretisch inzicht en een feilloze techniek om Bach te kunnen spelen.

Foto: Marco Borggreve

Al eerder liet Liza Ferschtman in haar intelligente Bach-vertolkingen horen dat ze ook kan putten uit een aangeboren muzikaliteit, violistische virtuositeit (in de goede betekenis van het woord) en een bijna paranormale 'intuïtie' voor het goddelijke en universele dat Bach in de vormen, structuren, bewegingen en samenklanken van zijn 6 Sonates & Partita's voor viool solo heeft willen uitdrukken.

En dan zijn de 6 Sonates & Partita's met hun De 6 Sonates & Partita's voor viool solo zijn afwisselend geschreven in de vorm van een sonate en een danssuite. De drie Sonates (nrs. 1, 3 en 5) zijn monumentale uitvergrotingen van de traditioneel intiemere vierdelige kerksonate: een langzaam openingsdeel in de stijl van een improvisatie wordt gevolgd door een imposante fuga. Hierna komt een langzaam, melodisch deel, en het werk wordt afgesloten met een levendig en briljant geschreven 'finale'. De drie Partita's (nrs. 2, 4 en 6) hebben een wisselend aantal delen: vier, vijf of zelfs zeven. Terwijl in de drie Sonates de contrasterende tempo's zorgen voor onderlinge afwisseling van de delen (langzaam-snel-langzaam-snel), wordt in de drie Partita's het karakteristieke ritme van elke dans ingezet om een levendig contrast te scheppen.

Twee delen uit de Partita's zijn zo monumentaal dat ze een eigen leven zijn gaan leiden: de Chaconne uit de Tweede partita en de Prelude uit de Derde partita. De Chaconne wordt vaak uit zijn context gehaald en als los concertstuk gespeeld, terwijl de Prelude door Bach zelf werd georkestreerd en gebruikt in twee van zijn cantates.

Lange tijd werden de solosonates en partita's beschouwd als studiemateriaal, niet geschikt voor uitvoering op het podium. Pas in de negentiende eeuw begon men in te zien dat deze muziek heel goed paste in de concertzaal. Joseph Joachim heeft als eerste de werken in het openbaar uitgevoerd, en in 1956 maakte Yehudi Menuhin voor het eerst een complete opname.

Voor alle violisten die zich diepgaand met Bach's werken voor viool-solo bezighouden, is het een groot geluk dat Bach's eigen manuscript bewaard is gebleven. Iedereen die wil weten hoe Bach de noten heeft opgeschreven, kan het origineel bestuderen in de Staatsbibliotheek in Berlijn. - **Wenneke Savenije**

